

Ключевые слова: поэзия в прозе, пейзаж, антропоморфизм, персонификация, антропологизм, метаморфоза, эпитет, метафора, параллелизм, панеротизм, маринистика.

Rudnyk I., applicant,
Institute of philology Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE WORLD OF NATURE IN THE ARTISTIC INTERPRETATION OF DNIPOVA CHAIKA (BASED ON THE PROSE POETRY OF THE CYCLE «MORSKI MALIUNKY»)

The article deals with the place and the role of landscape in the literary heritage of Dnirova Chaika, in particular in the genre of prose poetry. The article analyses the means and the methods of making descriptions of nature.

Key words: prose poetry, landscape, anthropomorphism, personification, anthropologism, metamorphosis, epithet, metaphor, parallelism, paneroticism, marine art.

УДК 821.161.2–93:351.858”18”

Рудько О. В., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена вивченню ролі дитячої літератури другої половини ХІХ століття у формуванні національної ідентичності. Досліджено стан літератури, зокрема дитячої, в період українського національного відродження та вплив дитячої літератури цієї доби на формування національної ідентичності.

Ключові слова: українська дитяча література другої половини ХІХ століття, національна ідентичність, українське національне відродження.

В Україні питання формування національної ідентичності стоїть дуже гостро. Для збереження єдності країни необхідно, щоб її громадяни усвідомлювали себе українцями. Важливо з дитинства виховувати любов до своєї країни, до свого народу. Оскільки дитяча література є засобом розумового,

морального і естетичного виховання, необхідно приділяти увагу її ролі у формуванні національної ідентичності українців.

Мета статті – проаналізувати стан української літератури для дітей другої половини XIX століття і дослідити, яким чином вона може впливати на формуванні національної ідентичності у читачів.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- розглянути загальний стан культури в Україні у XIX столітті, чинники національного відродження;

- дослідити вплив соціально-політичних процесів цього періоду на розвиток дитячої літератури та на позицію письменників стосовно проблеми національної ідентичності;

- проаналізувати твори української дитячої літератури другої половини XIX століття з метою виявлення особливостей, що можуть відігравати роль у формуванні та збереженні національної ідентичності читачів.

Матеріалом дослідження слугували тексти українських художніх творів другої половини XIX століття для дітей.

Роль дитячої літератури у формуванні та збереженні національної ідентичності цікавить сучасних дослідників, головним чином британських та європейських. Серед них – Маргарет Мік, редактор книги «Дитяча література та національна ідентичність» [Див.: 14] та Ребекка Кнут, автор видання «Дитяча література та британська ідентичність: уявляючи народ і націю» [див.: 13]

У серпні 2009 року у Франкфурті, Німеччина, Міжнародна спілка дослідників дитячої літератури проводила конгрес «Дитяча література і культурна різноманітність вчора і сьогодні», де серед інших – висвітлювалось питання ролі дитячої літератури в ознайомленні молодого покоління як з рідною культурою, релігією, так і з чужоземними.

У Франції питанню зв’язку дитячої літератури та культурної ідентичності (і національної ідентичності зокрема) приділяється значна увага. У місті Кан у 2011 році проходив семінар «Питання ідентичності в скандинавській дитячій літературі», де серед інших обговорювались і такі проблеми, як «Ідентичність національна та інтернаціональна», «Міграція, мультикультуралізм і втрата ідентичності», що перегукуються з темою V Міжнародного симпозіуму «Література. Діти. Час», що проходив у Чорноморському державному університеті ім. Петра Могили (м. Миколаїв) 1-6 червня 2014 року.

В університеті міста Реймс (Франція, Шампань), 21-22 листопада 2014 року планується проведення симпозіуму «La littérature pour la jeunesse: vecteur d’une identité culturelle populaire?» («Дитяча література: носій народної культурної ідентичності?»), в рамках якого планується приділити увагу

питанню ролі дитячої літератури різних періодів в формуванні національної ідентичності.

Важливість дитячої літератури у процесі виховання національної свідомості українців описують слова класика сучасної дитячої літератури Всеволода Нестайка з інтерв'ю газеті «День» 2003 року: «Незалежність України, як не дивно, залежить від української дитячої літератури. Якщо діти не читатимуть книжок українською мовою — вони не знатимуть рідної мови, не стануть українцями...». Отже, актуальність проблеми визнано у світі. В Україні це питання письменники та науковці почали піднімати ще в XIX столітті, у добу українського національного відродження.

На початку XIX століття про самостійність України не могло бути і мови. Країну ділили між собою Росія і Австро-Угорщина. Стан українських земель у цей період описує надрукована у часописі «Рідний край» 1911 року і підписана «П.» історична праця «Засмиканий край». У творі йдеться про українців холмського краю, які століттями потерпали від поневолювачів то з боку Польщі, то з Росії. Боротьбу за територію називали «звільненням», однак, за словами автора праці, «Вони не зміцняють в холмських українських людях любов до свого рідного, до стародавньої національної традиції, а руйнують її — і на тій руйнації хочать будувати, щось — своє.» [7, с. 1-8] Подібна ситуація була характерна для всієї території України.

Та саме російська цариця Катерина II мимоволі спричинила зацікавлення українською історією та культурою з боку нащадків козацької старшини, видавши у 1875 році «Жалувану грамоту дворянству». Ця грамота надавала вищим верствам українського населення рівні права з дворянством Російської імперії. Пошук документів, що засвідчували б високий соціальний статус предків, в архівах та козацьких канцеляріях спричинив серед нащадків козацької старшини захоплення часами козаччини та мрії про відродження Козацької держави. Виникло зацікавлення історичними працями, літописами. [Див.: 10]

З початком українського національного відродження асоціюється вихід «Енеїди» І. П. Котляревського, яка започаткувала нову українську літературу. Важливу роль зіграло також відкриття Харківського (1805 р.) та Київського університетів (1834 р.), а пізніше — діяльність Кирило-Мефодіївського товариства (1845-1846 р. р.), яке проіснувало недовго, але встигло видати програмні документи і дати поштовх національно-визвольному та культурному рухові.

Важливим етапом у процесі національного відродження став розвиток романтизму в літературі. Письменники — романтики намагалися зберегти дух козацтва, етнічні особливості українців, використовували фольклор у своїй творчості. Творчість Тараса Шевченка є унікальним явищем, оскільки поет

сам походив із народу. «Я нічого не хочу, тільки щоб люди свого не цурались...», казав Тарас Шевченко, за свідченням члена Кирило-Мефодіївського Товариства Василя Білозерського. [3, с. 198 – 212]

Друга половина XIX століття в українській літературі ознаменувалася активним розвитком дитячої літератури. Доти існувала усна народна творчість – казки, пісні, примовки, тощо для дітей, а також виховна та навчальна література – від «Повчань» Володимира Мономаха до «Букваря южнорусского» Тараса Шевченка. У 19 столітті почали виходити журнали, що містили повчання, оповідання, вірші та казки для дітей: «Домова шкфлка», (1854-1856 рр.) – додаток до часопису «Вісник», що видавався у Відні (1869-1881, Львів) – додаток до часопису «Учитель», «Бібліотека для молодіжі, міщан і селян» (виходила 1885-1894 рр. у Чернівцях), журнал «Дзвінок», що виходив з 1890 по 1914 рр. у Львові, тощо. [8, с. 1-2]

У XIX столітті для дітей писали українські письменники, які відомі також своїми творами для дорослих: Леонід Глібов, Марко Вовчок, Юрій Федькович, Іван Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, Іван Франко, Борис Грінченко, Марія Загірня, Михайло Коцюбинський, Леся Українка та ін. Домінувала у більшості творів реалістична традиція. Детально описано побут українців тієї пори, найчастіше селян, адже українці переважно жили в сільській місцевості:

«Хутір цей, де вони жили, такий, що кращого не бажала б собі найвередливіша людина. Достався він Данилові, перейшовши через руки бозна-кількох прадідів і прабабок; а відомо ж кожному, що де оселиться українець із україною, там зараз зацвіте вишневий садочок коло білої хатини, запахнуть усякі квітки, простеляться криві стежечки по степену та гаю та розлягатимуться мелодійні пісні, — то можете уявити собі, що який то садок був, викоханий стількома поколіннями Чабанів, що яка то сила квіток, кілька улюблених куточків і в степену, і в лісі, і на суміжній луці, та яке то багатство пісень!» [Див.: 1]

Садки коло хат оспівував і Тарас Шевченко, й інші письменники:

«Садок був невеличкий, але рясний. Нешироким поділком він простягсь аж до річки, мало не до самісінької кручі. Там були яблуні, сливи, вишні, – вишень найбільш. Віти так і гнулись під спілими червоними ягідьми.» [4, с.127]

«Хто бував на Україні? Хто зна Україну?

Хто бував і зна, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садках, і весною... весною там дуже гарно, як усі садки зацвітуть і усі соловейки защебечуть.» [1, с. 3]

У багатьох творах описано нужденне життя українців. В оповіданні «Батько та дочка» Бориса Грінченка восьмирічна дівчинка живе із батьком-шахтарем (із безземельних селян) у «негодящій», «що вже гіршої й не буває»

землянці, але вона сама вимазала, причепурила цю оселю, господарює у ній і дуже радіє, бо нарешті живе не у чужих людей, а з татом. Та мріють вони про землю, яку будуть обробляти, вирощувати хліб.

Любов українських письменників до своєї землі, до простих людей, до рідної мови передається читачеві.

Особливе ставлення до всього живого, до пташок, тварин, рослин вирізняє героїв творів для дітей. Дещо подібні одне до одного сюжетом і описом відчуття зв'язку із деревцем оповідання «Ялинка» М. Коцюбинського і «Сосонка» Олени Пчілки.

Зображення народних свят, традицій також є важливим для формування національної свідомості. Як стверджує дослідниця Т. В. Тхоржевська, «Свято завжди пов'язано із цінностями конкретного колективу, соціальної групи, етносу, нації... Виходячи з цього актуальним є звернення до традиційних святкових комплексів українців, дослідження механізму функціонування традицій...» [Див.: 11]

У оповіданні «Ялинка» описується Святий Вечір: *«В печі тріщав вогонь та сичав борщ. Олена, мати Василькова, крутила голубці на вечерю. Василько сидів долі та м'яв мак до куті.»* [6, с.9]

Віра і молитва є дуже важливими для українського народу. Із найбільшою щирістю моляться діти, і перед навчанням чи іншими повсякденними справами, і в біді: *«Харитя... стала стала навколішки перед образами молитися Богу. Вона складала ручки, хрестилась, зітхала та здіймала очі догори і дивилась пильно на образ, де був намальований Бог-Отець. Вона вірила, що Господь любить дітей і не дасть їх на поталу... І Харитя своїм дитячим лепетом прохала у Бога здоров'я слабій матері, а собі сили вижати ниву.»* [6, с. 6]

Важливою складовою української національної ідентичності є національна пам'ять, історія. Про хоробрість української дівчини перед татарськими нападниками – оповідання «Олеся» Б. Грінченка, про ватажка розбійників Кармелюка, якого можна порівняти з уславленим Робін-Гудом, читаємо у Марка Вовчка. Життя запорізьких козаків описували Пантелеймон Куліш, Іван Нечуй-Левицький, Марко Вовчок.

Народна мудрість виражається і в прислів'ях та приказках. Мова селян, за словами Івана Франка, рясніла ними, і твори дитячої літератури відображають це. [Див.: 9] В історичній повісті «Маруся» Марка Вовчка герої-козак часто висловлюють думки прислів'ями та приказками:

«— Звісно,— мовив господар,— добре братство лучше великого багатства!

— Хороші у поляків пани, у турків султани, у москалів ребята, а в нас брати! — мовив Андрій Крук.

— Та не всякого пана знати по жупану! — сказав Ворошило.

— Поганий той піп, що вгадає свята тоді, як вони проминули! — відказав мандрівець, обводячи їх своїми іскрометними очима.»

«— Чи плакав би сліпий, якби стежку бачив! — промовив він, нарешті. — А час минає! Час минає! А згоди нема! Підмоги нема! Я знаю, я поліз в воду, не спитавши броду, знаю! Та й ви до щасливого берега не допливете! Бачу я, який кінець буде!

— Милостивий Бог не дасть, поросна свиня не з'їсть, — відказав січовик.»

«— Так, воно справді буває, що поспішиши, та людей тільки насмішиши, — зауважив Андрій Крук, застеливши себе цілою хмарою диму.

— Скорі діла під лавкою лежать, — додав Семен Ворошило.» [Див.: 2]

Приказкою завершується казка Івана Франка «Фарбований лис»: «І від того часу пішла приповідка: коли чоловік повірить фальшивому приятелю і дасть йому добре одуритися; коли який драбуга отуманить нас, обдере, оббреше і ми робимося хоч дрібку мудрішими по шкоді, то говоримо: «Е, я то давно знав! Я на нім пізнався, як на фарбованім лисі!» [12, 102]

Іван Франко, як інші українські письменники 19 століття, був також фольклористом: десять років присвятив створенню тритомного збірника «Галицько-руські народні приповідки», окрім того, він збирав пісні, балади, казки народів світу, тощо.

У цей період в Україні, окрім фольклорної записаної казки з'являється новий жанр: авторська (або літературна) казка. Оригінальні твори писали Павло Білецький-Носенко, Степан Руданський, Марко Вовчок, Іван Нечуй-Левицький, Леся Українка, Іван Франко та інші. [5, с. 76-78] Письменники були людьми освіченими, знали казки народів світу, часто використовували запозичені сюжети у власній обробці, близькій і зрозумілій українському народу. Серед літературних казок особливої уваги заслуговують твори, присвячені героїчному минулому нашого народу, наприклад «Маруся» Марко Вовчок, «Запорожці» Івана Нечуй-Левицького.

Отже, українська дитяча література другої половини XIX століття навчає читачів цінностей, вірувань та традицій, рідної мови, культурної спадщини, історії, казок та міфів українського народу, що є важливим у формуванні національної ідентичності.

У подальшому планується дослідження впливу авторської казки на формування національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовчок Марко. Казки: Для серед. шк. віку / Марко Вовчок. — К.: «Веселка», 1988. — 383 с.

2. Вовчок Марко. Маруся [Електронний ресурс] / Марко Вовчок. – Режим доступу до видання: <http://divczata.org/marko-vovchok-marusya-01.html>
3. Возняк М. Кирило-Методіївське братство / Михайло Возняк. – Львів: накладом фонду «Учітеся, брати мої», з друкарні Ставропігійського інституту, 1921 р.
4. Грінченко Б. Дзвоник. Вибрані твори / Б. Грінченко – К., «Веселка» – 1969 р., 164 с.
5. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: монографія / В. В. Кизилова. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 400 с.
6. Коцюбинський М. Подарунок на іменини: Оповідання, новели, повісті / Михайло Коцюбинський. – К., «Веселка», – 1989., 335 с.
7. Нагорна О. М. Ретроспективний аналіз становлення і розвитку дитячої періодичної преси в Україні (з кінця ХІХ ст. до 1991 року) [Електронний ресурс] / О. М. Нагорна. – Режим доступу до видання: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.chl.kiev.ua%2Fuserfiles%2Ffile%2Fvipusk20%2Fnaorna.doc&ei=4h01VPHnBYN8ywP2voGoAQ&usg=AFQjCNFEAie_Xsnli3x9wFJUElO7UjuHXQ&bvm=bv.76943099,d.bGQ
8. П. Засмиканий край. (Кінець) / Рідний край. Часопис громадська і літературна, № 31-32, октябрь, 1911 р. Київ
9. Полек В. Іван Франко – збирач і видавець прислів'їв та приказок. [Електронний ресурс] / В. Полек. – Івано-Франківська обласна наукова бібліотека ім. І. Франка. Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1322216982.html>
10. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). [Електронний ресурс] / Олександр Іванович Салтовський — К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. — 396 с. — Режим доступу до видання: <http://litopys.org.ua/salto/salt.htm>
11. Тхоржевська Т. В. Історія дослідження календарно-святкової обрядовості українців (ХІХ –ХХ ст.), [Електронний ресурс] / Т. В. Тхоржевська // Інтелігенція і влада . – 2007. – Вип. 10. – С. 209-218. – Режим доступу до видання: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iiv_2007_10_24.pdf с.209
12. Франко І. Я. Грицева шкільна наука: Вірші, оповідання, казки / Іван Франко. – К.: Веселка, 1990 – 380 с.: іл.
13. Knuth R. Children's Literature and British Identity: Imagining a People and a Nation. / Rebecca Knuth. – Plymouth: Scarecrow, 2012. – 209 p.
14. Meek M. Children's Literature and National Identity. / Margaret Meek; [edited by Margaret Meek] – London: Trentham Books, 2001. – 220 p.

Рудько Е. В., преп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

РОЛЬ УКРАИНСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Статья посвящена роли украинской детской литературы второй половины XIX века в формировании национальной идентичности. Исследуется состояние литературы, и детской литературы в частности, в период украинского национального возрождения. Изучается влияние детской литературы этого времени на формирование национальной идентичности.

Ключові слова: украинская детская литература второй половины XIX века, национальная идентичность, украинское национальное возрождение.

Rudko O., lecturer,
Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ROLE OF THE UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY IN NATIONAL IDENTITY FORMATION

The article is devoted to the analysis of the role of Ukrainian children's literature of the second half of the 19th century in national identity formation. The state of literature, children's literature in particular, at the period of Ukrainian National Revival is investigated. The influence of children's literature of that period on national identity is examined.

Key words: Ukrainian children's literature of the second half of the 19th century, national identity, Ukrainian National Revival.